

РОЗДІЛ 1

21 липня 1912 р., неділя
Село Гречинці Летичівського повіту

Того недільного вечора до храму зібралася тьма-тьмуща людей. Чи знулилися за тиждень за ськими-такими розвагами, а чи й справді шукали розради в Бозі, але майдан перед церковцею нагадував ярмарок. Хіба без звичного для такої місцини галасу худоби та птиці, без надривних вигуків перекупок і циганської лайки. А так — було все: і шкодливі дітиська, за ватагами яких курява здіймалася незгірше, як за валкою возів; і переморгування гуртів хлопців і дівчат; і затяті суперечки підтоптаних дядьків, котрі добряче навечерялися перед службою та потребували до задоволення тілесного ще й доброї балачки; і довірливі зітхання молодиць, що звіряли одна одній секрети болячок «по жіночому» та способів їхнього лікування.

Перед церквою вже яблуку ніде було впасти, а люд прибував. Здавалося, йди просто зараз у село, завертай до першої-ліпшої хати й неси, що забажаєш — усі Гречинці зібралися біля храму.

Отець Йосафат, що закуняв був у ризниці, стрепенувся, зачувши гук хвиль людського моря, що ритмічно хлюпали об стіни храму. Якусь мить він оговтувався, силкуючись зрозуміти, що відбувається надворі. Та голова лише віддавала тупим болем у скронях, а горло немилосердно дерло. Годилося би причаститися... Отець Йосафат спрагло ковтував шорсткий клубок, пригадуючи, чи залишилося вино

після вранішньої проскомидії¹, а тоді вирішив, що краще буде спершу з'ясувати джерело незвичного шуму. Хтозна, що коїться за стінами, не дай, Боже, якої біди.

— Добривечір, отче!

Не встиг отець Йосафат рипнути церковними дверима, як утямив, що про вино доведеться забути — правити вечірню напідпитку сьогодні не вдасться. До одвірка прихилилося кілька парубків, котрі безсовісно щирилися просто йому в обличчя. Поблизьким натовпом розлилася насторожена мовчанка, яка, проте, не встояла перед хвилями, що накочувалися здалік, і за мить людське море знову вирувало, хлюпотіло та бризкалося навсібіч краплями теревенів.

— Добр... — почав було отець Йосафат, але вчасно схаменився, прокашлявся й солідним басом, як годиться, прорік. — Мир тобі, отроче Павле. Негоже церкву святу плечем підпирати. Господь Бог і без тебе встановив її рівно.

Парубок випростався, але, як зауважив отець Йосафат, не так уже й прудко, чим заслужив на згадку в проповіді. Добровільна пожертва творить дива, тож якщо отрок Павло буде ниньки смиренним і богобоязливим, обійдеться без гріха.

Утім пожертва мирян, навіть без отрока Павла, сьогодні обіцялася бути щедрою, зважаючи на те, скільки люду товклося на майдані перед храмом. Отець Йосафат аж облизався, проте відразу ж переконав себе, що то не нечистий спокусив його ласитися на гроші, а Святий Дух змусив звожити вуста перед тим, як...

— Боже благословіння вам, миряни! — священник намагався не скривитися від спалаху болю в скронях.

Юрба загомонила, заворушилася, а потім потягнулася до церковних дверей, але без поспіху та штовханини. Люди знали, що в невеликому храмі всі не помістяться, тому на-

перед пропускали найстарших і шанованих: старосту з родиною, хористів, стодволітнього діда Салимона, котрий не прогавив жодної недільної служби, що б не робилося за вікнами його хати. І, звісно, бабу Секлету, котру позаочі прозивали «бабою Секретою», на що вона, загалом, не ображалася — після того, як їй пояснили значення латинського «secretarius»¹.

Баба Секлета, щойно опинившись у притворі, діловито заметушилася, ступила з дороги хористам, а тоді вхопила віника, чим дала змогу отцю Йосафату нарешті гідно ретируватися. До служби залишалася якась дещиця, тож отець намислив, що причаститися таки доведеться, інакше від «трубного гласу» лусне голова. Та й миряни не простять йому заплітання та спотикання, а тоді, чого доброго, вкинуть до скриньки менше, ніж збиралися. «Во славу Богу та на Святий Храм», — подумав отець Йосафат. І тільки так.

— Оксано, підемо після служби до Харишиного ставка, під верби? — «отрок Павло» геть не переймався святістю місця та години, що вже казати про спасіння душі. Та й яке спасіння, коли тобі двадцять років, а надворі буває літо? Набагато більше зараз його цікавила Оксана — молодша дочка старости, що позирала на парубка з-під темних брів, та при батькові не сміла відповісти нахабному залицяльникові.

— Спершу шмарклі втри, — прогук староста, розмашисто перехрестився та ступив до храму. Оксана смиренно чекала, доки слідом зайде мати та старша сестра з чоловіком. А коли вже й сама занесла ногу над порогом, відчула на руці, вище від ліктя, швидкий доторк.

— То підеш? — хлопець не вгавав, плекаючи надію розговорити неприступну кралю. Але вибрав він не надто зручне місце для розмови, бо наступної миті юрба відтіснила його від дівчини, закрутила справжнім вихором і втягла

¹ Перша частина церковної літургії, на якій шляхом священнодійств із хліба й вина готують матеріал для євхаристії. (Тут і далі прим. авт.)

¹ Секретар, помічник, ризничий (лат.).

за собою до храму, де вихлюпнула просто під ноги бабі Се-клеті. Павло завертівся у пошуках знайомого личка, але всюди намацував поглядом лише хустки або потилиці. В храмі миттю не стало чим дихати: до важкого духу ладану та во-ску додався ще й людський віддих. Умить зіпрівши, парубок зрозумів, що повинен вшиватися, але ззаду все сунули й су-нули люди, тож вибратися з виру здавалося неможливим, достоту, як зі справжньої морської купелі.

Та ось у храмі запала мертва тиша (Павло аж почув, як по-тріскують гнотики свічок), а тоді отець Йосафат завів вечір-ню, і церквою попливли перегукування хорів і священника.

Хтозна, може, десь у Києві, в Лаврі, те звучало велично й тішило Господнє вухо, але тут, незважаючи на святу неді-лю, змагання отця Йосафата з хористами мало жалюгідний вигляд. Священник раз по раз збивався з дихання й кумед-но уривав фрази, наче старі баби, що на весіллях співали пі-сень і не знаходили достатньо духу, аби як слід вивести останнє слово. Попри те, до співу ніхто не дослухався, вва-жаючи, що вже сама присутність на вечірні очищає люди-ну від гріхів, а розбиратися в хитросплетіннях «вонмем» та «якоже» — справа попівська, а не мирська.

Хвилинка минала за хвилиною, а Павло дедалі більше по-терпав від страшної задухи. Час неначе розтягнувся ста-рим медом, а парубок уявляв себе тією нещасною бджолою, що невчасно влипла в солодкий трунок і ладналася ось-ось розпрощатися з життям. Так і він — полинув за Оксаною, запрагнув відповіді тут, зараз, і — на тобі. Бракувало ще осоромитися перед людьми, гепнувшись без свідомості.

Хлопець тихцем утирав мокрого лоба та силкувався зіп'я-стися навшпиньки, нанюхуючи вгорі бодай краплю свіжо-го повітря. Але понад людом витав тільки густий аромат ла-дану, від якого паморочилося в голові. Він уже майже забув про Оксану в своїх спробах протриматися до кінця вечірні на ногах, коли під час чергових «танців» навшпиньки побачив знайому голівку.

Та лише й того, що побачив. До Оксани було не протис-нутися — у невеличку церкву напхалося стільки людей, що навіть якби хто й зомлів від важкого сопуха, то однаково залишився би стояти, мимоволі підтримуваний сусідами. Зараз храм більше нагадував присінок до пекла, ніж оби-тель Господа. Павло завжди думав, що на небесах не повин-но бути так спекотно.

— ...яко приходяху й поклоняхуся... — краєм вуха Пав-ло чув слова отця Йосафата, не вловлюючи суті. І тільки ме-ханічно хрестився, коли храмом пробігав загальний порух, важко соваючи правицею між власними грудьми та чиєюсь спиною. От якби та спина була Оксанина! Але про таку бла-годать можна було лише мріяти. Як і про ковток повітря.

Павло рахував хвилини, відміряючи час квапливими вди-хами. Раніше він ніколи не замислювався, як довго триває служба, а тепер, коли б хто запитав у нього, відповідь зна-йшов би миттєво — вічність і ще трохи. Принаймні час, за який точно вдасться сконати.

— ...і стало світло, і побачив Бог, що добре воно... — Павло навіть не помітив, як отець Йосафат перейшов на українську. Отже, почалася прикінцева частина вечірні, де священник завжди напучував селян, нагадував прописні іс-тини, щоразу відчутно забираючи в бік добровільної пожер-тви. Та ж, як відомо — «світло» і «люба Господу». А, отже, зовсім незабаром можна буде нарешті забути про задуху та на повні груди хапнути свіжого повітря, напоеного арома-тами липневого надвечір'я. Щоб він іще коли дав такого ма-ху — не дїждуться від нього. Нехай уже коли постаріє, ко-ли нічого робити буде, тоді, може, й увірує в Господа аж так, що вчашатиме до храму. Зараз же, поки молодий, не пере-ймався Павло питаннями вічності та спасіння. Набагато більше його цікавили вечорниці, розлогі верби понад не-движним плесом Харишиного ставу, а особливо — Оксана. Ох та Оксана... Павло вкотре зіп'явся навшпиньки, немов сол-дат у строю, що виглядає наближення государя імператора.

Але така близька і водночас далека й недосяжна дівоча голівка була в сто крат дорожча та важливіша йому, аніж якийсь там імператор.

Протяжний спів із хорів скинув Павла з небес на грішну землю — ось нарешті й кінець. Зараз треба буде вчасно вивернутися й добряче вчепитися за куток, аби натовп знову не підхопив попід білі рученьки та не поволік до скриньки на пожертву. Дарувати отцеві Йосафату зайву чарку Павло не збирався. Як, власне, не збирався й вистояти вечірню службу, але коли вже Господь так учинив, що силою затягнув його до храму, то, певно, щось таки мав на думці щодо парубка. А отже, не можна прогавити даровану Господом нагоду вкотре спробувати переконати Оксану, що вона мусить піти з ним сьогодні під верби. Ніч же яка починається!

Юрба заворушилася, рипнули відчинені бабою Секлетою двері, й люди поволі затупцяли, кожен на своєму місці. Немов розганялися. Та для того, аби набрати потрібну швидкість, треба було кілька хвилин чеберяти ногами, не здвигаючись ані на п'ядь. Павло здивувався — можна просто постояти. Аж ні, люди терпляче тупцяли, наче химерні механічні іграшки, поволі сунучись до скриньки й звідти — до виходу.

Павло знову заметався поглядом по головах, обличчях, хустках, доки не виловив ним ту, через котру останні кілька тижнів не міг спати. Ні, Господь таки не даремно запропонував йому в задуху — Оксану відтерли від батька з матір'ю, і дівчина, безпорадно озираючись, разом із людським струмком поволі наближалася до нього.

— Оксано... — Хлопець притьмом присусідився збоку, втягуючи голову в плечі, аби його голену потилицю не удрів староста й не завадив усій справі. — Я на твою відповідь і досі чекаю.

— Геть так усю службу й чекав? — Оксана всміхнулася, і Павлові потепліло на серці.

— А ти як гадала? Геть-чисто від початку та до кінця тільки-но про це й думав.

— Про що — «про це»? — схилила голову набік дівчина. Павло поперхнувся відповіддю і мало не полетів шкереберть через поріг, зачарований раптовою лагідністю. Чи то він справді став любим Оксані, чи дівчині замакітрилося в голові від нестерпної задухи і вона не відає, що говорить.

Та де там «не відає»! Павло обережно — самими пучками — торкнувся дівочого ліктя в очікуванні миттєвої відмови, а то й ляпаса, але Оксана рвучко притулилася до нього, обхопила гарячими пальчиками його заанімілу долоню й палко зашепотіла на вухо:

— Павлушо, ну ж бо швидше, аби батько з матір'ю не побачили. Швидше надвір, а там із юрбою змішаємося...

— І до... Харишиного?.. — прошамкотів він, ледве ворухачи неслухняним язиком. Від солодкого дівочого подиху на щоці пошерхла, немов попечена морозом, шкіра, а потилицю брали розгін сироти.

— І до Харишиного ставу, — закінчила за хлопця Оксана. — Ніч тепла та зоряна обіцяється.

Павло безтямно підвів голову, немов уже сподівався вгледіти на небі зірки, але надвечір'я ще мінилося ніжними барвами, вряди-годи розбавленими темнішими смужками поодиноких розхристаних хмарок. До справжніх розсипів золотого небесного маку було ще кілька годин, але хто й коли казав, що цілуватися можна лише під зорями?

Хлопець ніяк не міг надихатися вечірньою свіжістю. І геть не тому, що й досі не позбувся церковного запаморочення. Він пив прохолодне повітря уривчастими ковтками та намагався втамувати шалене серце, котре раптом зірвалося на галоп. Марно, адже до лівого боку горнулася та, від якої серце й шаленіло.

— Ну ж бо, за церкву, — мовив він дівчині, — аби біля воріт не заповали.